REGIONALIZM I ŚWIADOMOŚĆ REGIONALNA MIESZKAŃCÓW WIELKOPOLSKI

WSTĘP

Regionalizm najczęściej jest odnoszony do stanu świadomości społecznej zbiorowości zamieszkującej określone terytorium, przejawiający się na ogół także w formie zinstytucjonalizowanych ruchów ideologicznych oraz w odpowiednio ukierunkowanej aktywności społecznej i politycznej. Regionalizm objawia się w identyfikacji zbiorowości z danym terytorium, a zatem w poczuciu różnic wobec innych zbiorowości tego typu oraz w uznawaniu przez tę zbiorowość typowych dla regionu hierarchii wartości, norm i wzorów zachowań [Nowakowska 1980, Wysocka 1981, Kwiatkowski 1984]. W odrodzonej Polsce, już w latach dwudziestych wyraźnie zaznaczyły się postawy regionalistyczne i autonomizmu na obszarach, których mieszkańcy zachowali poczucie odrębności wytworzone na skutek podziału i okupacji kraju przez Prusy, Rosję i Austrię. Szczególnie widoczne były te postawy na obszarach byłego zaboru pruskiego w Wielkopolsce i na Górnym Śląsku [Wysocka 1981].

Identyfikację mieszkańców z dużymi regionami w okresie międzywojennym oraz w latach 1945 - 1975 ułatwiała w dużym stopniu struktura administracyjna kraju. Granice województwa poznańskiego w tym okresie utożsamiano często z granicami regionu Wielkopolski [Wysocka 1981]. Dopiero zmiany struktury terytorialno-administracyjnej Polski wprowadzone w 1975 r. spowodowały, że obszar dawnego województwa poznańskiego znalazł się we władaniu siedmiu nowych województw, a w języku politycznym według Andrzejewskiego [1989] przestały funkcjonować takie pojęcia, jak: społeczeństwo Wielkopolski, gospodarka Wielkopolska itd. Jednakże już na początku lat osiemdziesiątych pojawiły się postulaty odrodzenia struktur makroregionalnych nawiązujących nawet do odrębności regionalnych Polski okresu przedindustrialnego, a przykładem takich tendencji była m. in. struktura oraganizacyjno-terytorialna niezależnych związków zawodowych ukształtowana na przełomie lat 1980 i 1981 [Bivand 1983]. W drugiej połowie lat osiemdziesiątych można zauważyć kolejne silne ożywienie grup zwolenników ruchów regionalistycznych, szczególnie widoczne w poznańskich środkach przekazu (np. „Wprost", „Przegląd Wielkopolski") i kręgach intelektualnych (np. Unia Wielkopolan w 1990 r.).

Celem opracowania jest charakerystyka świadomości regionalnej Wielkopolski na podstawie ujawnionych przez jej mieszkańców wyobrażeń i stereotypów. Badania te podjęto w 1988 r., w okresie widocznego w poznańskich środkach masowego przekazu natężenia ruchów autonomizmu regionalnego. Poza środkami masowego przekazu świadomość regionalna jest kształtowana pod wpływem szkoły oraz środowiska rodzinnego [Rykiel 1989]. W związku z tym badania świadomości regionalnej – oparte na ankiecie – przeprowadzono wśród uczniów szkół podstawowych w wieku 13 - 15 lat (498 osób) oraz wśród mieszkańców, którzy ukończyli ten rodzaj szkoły (191 respondentów w wieku 16 - 68 lat). Resopndenci pochodzili z województw: poznańskiego (w grupie uczniów – 208 osób z Poznania), leszczyńskiego, konińskiego (przede wszystkim z Konina), kaliskiego (zachodnia część województwa, m. in. z Ostrowa Wlkp. i Zdun), pilskiego (południowa część województwa) i zielonogórskiego (z Wolsztyna i oklicznych wsi). Próba miała charakter przypadkowy (hazardowy), oparty na kryterium największej dostępności. Wszyscy respondenci uwzględnieni w badaniu uważali się za mieszkańców Wielkopolski.

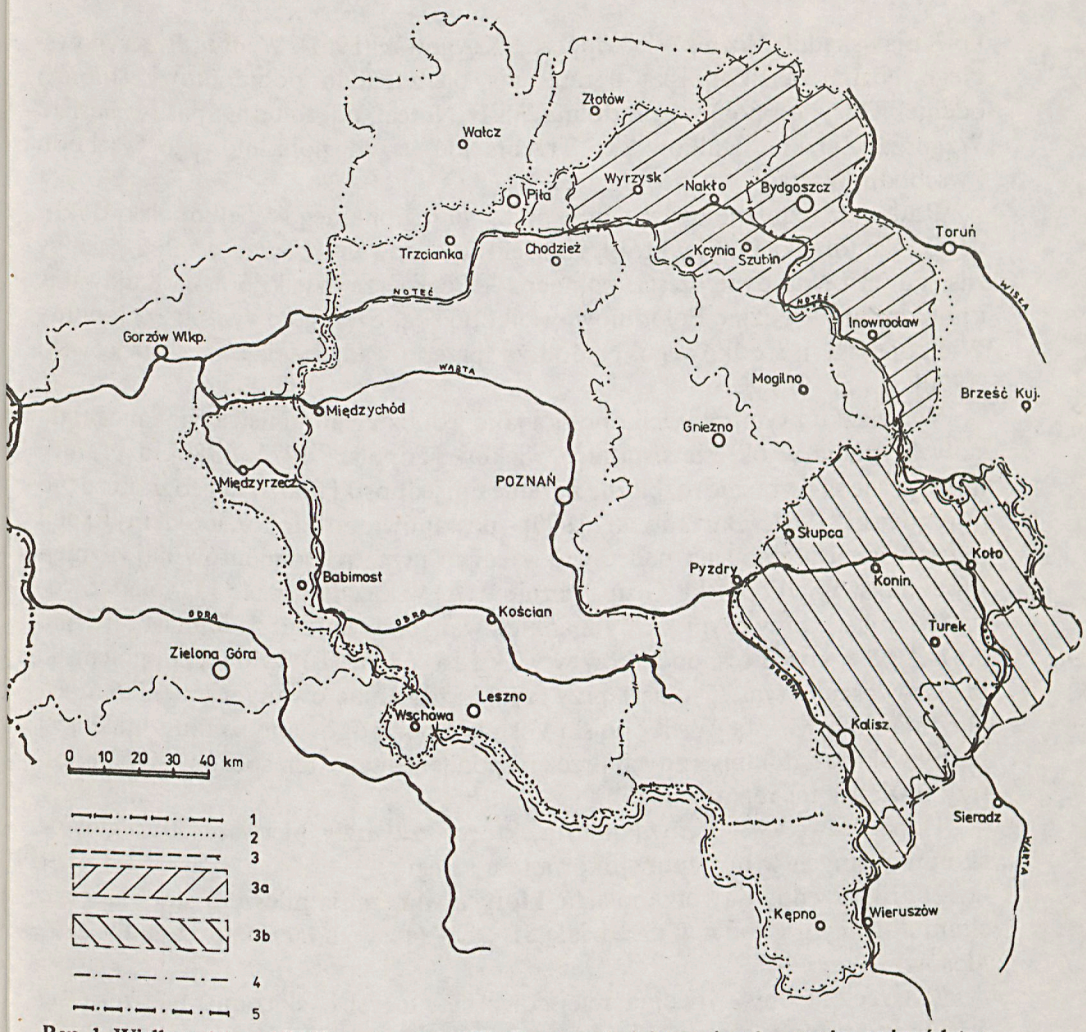
IDENTYFIKACJA REGIONU

Świadomość regionalna jest tą częścią świadomości społecznej, która odnosi się do poczucia odrębności własnego regionu lub własnej grupy regionalnej [Rykiel 1989]. Wielkopolska bywa postrzegana zazwyczaj jako region historyczny (administracyjny) lub jako jednostka podziału fizyczno-geograficznego. Historycznie nazwa Wielkopolska dotyczyła przede wszystkim terytorium plemiennego Polan, zamieszkujących obszary nad środkową i dolną Wartą aż po Odrę na zachodzie – włącznie z jej lewobrzeżnymi obszarami w okolicy Lubusza. W okresie rozbicia dzielnicowego Polski (XII w. i początek XIV w.) ziemia lubuska oraz prawobrzeżne obszary nad środkową Odrą aż po jej dolny odcinek zostały podbite i włączone do Marchii Brandenburskiej. Tak wyznaczona granica zachodnia Wielkopolski funkcjonowała przez około 600 lat. Przesunięcia granicy na południu, wschodzie i północy były również dość znaczne. Powodem tego stanu był m. in. podział dzielnicowy, w wyniku którego Wielkopolska zaostała podzielona na dwie dzielnice: poznańską i kaliską. W okresie Korony Królestwa Polskiego (1306 - 1795) terytorium Wielkopolski dzieliło się na ziemie (następnie województwa) – poznańską i kaliską (później województwa kaliskie i gnieźnieńskie). Województwo poznańskie obejmowało powiaty: poznański i kościański oraz ziemię wschowską i wałecką, województwo kaliskie zaś powiaty: kaliski, pyzdrski, koniński, gnieźnieński, kcyński, i nakielski. Obszar ten był uznawany za Wielkopolskę właściwą, gdyż do ziem wielkopolskich zaliczano także województwa: brzesko-kujawskie, łęczyckie, sieradzkie, inowrocławskie oraz ziemię dobrzyńską. Na mocy postanowień Kongresu Wiedeńskiego w 1815 r. Wielkopolska została podzielona. Z zachod-

niej jej części wokół Poznania utworzono Wielkie Księstwo Poznańskie (pod kontrolą Prus), a wschodnia część – z Kaliszem, Koninem i Turkiem – została włączona do Królestwa Polskiego (pod kontrolą Rosji). W wyniku powstania zbrojnego (1918-1919) Wielkopolska została ponownie włączona do odrodzonej Polski jako województwo poznańskie. Po stronie niemieckiej zostały jednakże niektóre zachodnie i północne obszary ówczesnej prowincji poznańskiej (z takimi miastami, jak: Babimost, Wałcz, Wschowa, Trzcianka, Piła, Międzyrzecz, Złotów). W skład województwa poznańskiego weszła również część Kujaw i Pałuk – uprzednio również należących do Prus i prowincji poznańskiej. Przynależność tych ziem do Wielkopolski była często podkreślana w środkach masowego przekazu, np. poetę Jana Kasprowicza nazywano „synem naszej ziemi wielkopolskiej", którego „wykołysała kujawska gleba" („Kurier Poznański" nr 59, z dnia lutego 1925 r.). Ustalenie granic odrodzonej Polski i granic administracyjnych wpłynęło na „ideologiczne" włączenie do Wielkopolski [Wysocka 1981] przyznanych Polsce przez traktat wersalski części Śląska Średniego (fragmenty powiatów kępińskiego, ostrzeszowskiego i odolanowskiego) jako ich nadgraniczne części. W „Kurierze Polskim" (nr 103, z dnia 5 marca 1927 r.) nazwano mieszkańców tego obszaru „najmłodszymi Wielkopolanami zamieszkującymi południowe kresy województwa".

W kwietniu 1937 r. Sejmik Wojewódzki zaproponował zmianę nazwy województwa z poznańskiego na wielkopolskę, jednakże postulatu tego nie zrealizowano. W kwietniu 1938 r. dokonano natomiast modyfikacji przebiegu granic województwa. Z jednej stronu wyłączono z województwa powiaty: bydgoski, inowrocławski, szubiński, wyrzyski i część mogileńskiego (przyłączając je do województwa pomorskiego), a z drugiej strony przyłączono do województwa powiaty: kaliski, kolski, koniński i turecki, wywołując prasową akcję propagandową, przywołującą historyczną, przedrozbiorową jedność dawnych ziem wielkopolskich. Należy jednak zwrócić uwagę, że granice zaborcze zniszczyły poczucie więzi Wielkopolski z jej częścią południowo-wschodnią. W okresie międzywojennym ziemię kaliską zazwyczaj wyłączano z Wielkopolski. W „Kurierze Poznańskim" (nr 322, z dnia 15 lipca 1929 r.) pisano, iż „Wielkopolanie nie chcą iść szukać chleba poza Wielkopolską, choćby do Kalisza", a w dzienniku kaliskim można było spotkać znamienny zwrot „chcemy ziemię naszą upodobnić do Wielkopolski" („Głos Kaliski" z dnia 15 maja 1927 r.). Również współcześnie pojawiają się opinie, że Wielkpolska powinna „obejmować ziemie byłego zaboru pruskiego nie przekraczając Prosny i granicy Kujaw" [Wilczyński 1989, s. 11].

Odzyskanie przez Polskę w 1945 r. nowych terytoriów wpłynęło ponownie na rozszerzenie pojęcia Wielkopolski. Nowe województwo objęło swym zasięgiem zarówno obszar województwa z 1939 r., jak i część byłej pruskiej prowincji bradenburskiej (większość regencji frankfurckiej) oraz północną część Dolnego Śląska (część regencji legnickiej). W czerwcu 1950 r. wyłączono z województwa poznańskiego dwa powiaty – mogileński i żniński (przyłączając je do województwa bydgoskiego), a z zachodniej części województwa utworzono nowe wojewó-

Rys. 1. Wielkopolska od XVII w. do roku 1975. Granice administracyjne; 1 – granice województwa poznańskiego i kaliskiego od 1657 do 1815 r., 2 – granice tzw. Wielkiego Księstwa Poznańskiego (1815-1918), 3 – granice woj. poznańskiego w latach 1919-1939, 3a – obszar wyłączony z woj. poznańskiego w kwietniu 1938 r., 3b – obszar przyłączony do woj. poznańskiego w kwietniu 1938 r., 4 – granice woj. poznańskiego i zielonogórskiego (1951-1975), 5 – granice państwa

dztwo zielonogórskie. Reforma administracyjna kraju w czerwcu 1975 r. spowodowała podział Wielkopolski na 7 województw, z których tylko jedno – województwo poznańskie stanowi rdzenną część regionu historycznego (por. rys. 1).

Podział Wielkopolski na regiony fizyczno-geograficzne także nie jest jednoznaczny. Przedwojenny podział Polski S. Pawłowskiego [1931] zakładał istnienie Niziny Wielkopolskiej, a podział S. Lencewicza [1937] – Niziny Wielkopolskiej i Kujaw. Najdokładniejszego podziału Wielkopolski dokonał B. Krygowski [1956], który traktował całą Wielkopolskę (z wyjątkiem Powyża Łódzkiego) jako jedną wielką jednostkę fizyczno-geograficzną, nazywając ją Niziną Wielkopols-

ko-Kujawską lub Niziną Wielkopolską [Krygowski 1961]. Według B. Krygowskiego Nizinę Wielkopolską ograniczają od zachodu południkowy słubicki odcinek Odry, od północy pradolina Wisły-Noteci, od południa pas wzniesień: Wzgórza Żarskie, Dalkowskie, Trzebnickie, a od południowego wschodu i wschodu Warta.

Radykalną zmianę w dziedzinie podziału regionalnego Wielkopolski dokonał J. Kondracki [1965], który podzielił analizowany obszar wzdłuż granicy zasięgu jezior na dwie części: północną – Pojezierze Wielkopolsko-Kujawskie i południową – Nizinę Południowowielkopolską. Szczegółowy opis regionalny Wielkopolski i środkowego Nadodrza przeprowadził także T. Bartkowski [1970].

W związku z tym, że Wielkopolska jako jednostka administracyjna nie miała stałych granic w okresie ostatnich wieków [Topolski 1973, 1986], a granice historyczne są wyraźnie rozbieżne z granicami jednostki podziału geograficznego [Krygowski 1961, Bartkowski 1970], postanowiono dokonać identyfikacji przestrzennej regionu na podstawie wskazań przez respondentów najważniejszych miast Wielkopolski. Grupa uczniów (A) wskazała łącznie 117 miejscowości (96 miast), przy czym każdy z ankietowanych wymienił 5 - 6 miast (średnia 5,6). Z kolei grupa respondentów w wieku 16 - 68 lat (B) wymieniła ogółem 80 miejscowości (w tym 75 miast), przy czym każdy ankietowany wymienił 6 miast (średnia 5,9). Miasta Wielkopolski zostały uporządkowane według malejącej liczby wskazań dokonywanych przez respondentów. W ten sposób wyróżniono trzy poziomy tła regionalnego:

1) podstawowy – tworzą miasta, które otrzymały pierwsze 50% głosów skumulowanych w tak uporządkowanym szregu;

2) drugorzędny – tworzą miasta, których wskazania mieszczą się w szeregu skumulowanym głosów w przedziale 51 - 75% (a zatem łącznie otrzymały 25% głosów);

3) trzeciorzędny – tworzą miejscowości, których wskazania mieszczą się w skumulowanym szeregu głosów w przedziale 76 - 90% (a więc razem 15% głosów).

Ostatnie 10% głosów, rozdzielone wśród pozostałych miejscowości, wyłączono z analizy (uznając je m. in. za przejaw szumu informacyjnego).

Podstawowe tło regionalne dla obu grup respondentów jest identyczne; stanowią je następujące miejscowości:

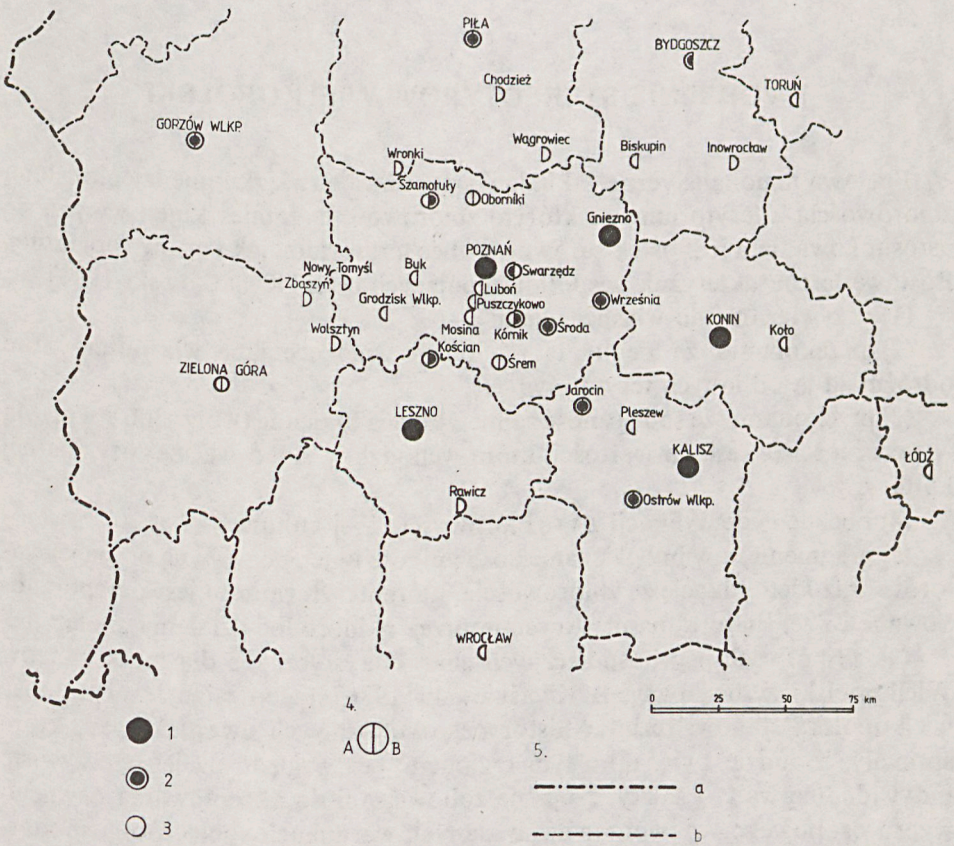
– Poznań jako centrum całego regionu,

– nowe ośrodki wojewódzkie (powstałe w 1975 r.): Kalisz, Konin i Leszno,

– Gniezno, historyczny ośrodek związany z początkami państwowości polskiej.

Według wskazań grupy A respondentów, drugorzędne tło regionalne tworzą miasta wojewódzkie – Gorzów Wlkp., Piła i Bydgoszcz, byłe ośrodki powiatowe – Ostrów Wlkp., Środa Wlkp., Jarocin i Września oraz ośrodek produkcji mebli – Swarzędz. Z kolei do trzeciorzędnej grupy miejscowości uczniowie szkół podstawowych zaliczyli ośrodki wojewódzkie – Zieloną Górę, Łódź, Toruń

i Wrocław oraz różne miasta województwa poznańskiego: Śrem, Grodzisk Wlkp., Oborniki Wlkp., Szamotuły, Kórnik, Puszczykowo, Mosinę, Luboń i Buk, a także miejscowości położone poza tym województwem: Kościan (leszczyńskie), Koło (konińskie), Pleszew (kaliskie) i Biskupin (bydgoskie). W dwóch uzupełniających poziomach tła regionalnego określonego przez młodszych respondentów grupy A można zatem wyróżnić (1) miejscowości tworzące rdzeń Wielkopolski, mające niejako uzupełnić podstawowe tło regionu (np. Środa Wlkp., Ostrów Wlkp., Jarocin) i (2) miasta wojewódzkie położone w strefie peryferyjnej regionu lub leżące poza jego granicami historycznymi (np. Toruń, Zielona Góra). Wskazania tej ostatniej grupy miast mają z jednej strony zapewne zasygnalizować, że część obszarów tych województw wchodziła w skład Wielkopolski, z drugiej zaś taki eksponowany zasięg terytorialny regionu kształtowany jest pod wpływem edukacji szkolnej, albowiem granice Wielkopolski jako jednostki podziału fizyczno-geograficznego przebiegają m. in. w pobliżu Wrocławia i Łodzi [Bartkowski 1970].

Rys. 2. Osadnicze tło regionalne Wielkopolski w opinii jej mieszkańców; 1 – tło podstawowe, 2 – tło drugorzędne, 3 – tło trzeciorzędne, 4 – opinie respondentów, A – grupa respondentów w wieku od 15 lat, B – grupa respondentów w wieku od 16 do 68 lat, 5 – granice, a – państwa, b – województw

Według wskazań starszych respondentów należących do grupy B, drugorzędne tło regionalne tworzą dwa ośrodki wojewódzkie: Gorzów Wlkp. i Piła oraz miasta: Ostrów Wlkp., Jarocin (kaliskie), Września, Szamotuły, Środa Wlkp., Kórnik (poznańskie) i Kościan (leszczyńskie), a tło trzeciorzędne stanowią: Zielona Góra, Wolsztyn, Zbąszyń (zielonogórskie), Śrem, Oborniki Wlkp., Nowy Tomyśl, Grodzisk Wlkp., Swarzędz (poznańskie), Wronki, Wągrowiec, Chodzież (pilskie), Inowrocław (bydgoskie) i Rawicz (leszczyńskie) (patrz rys. 2).

Sposób badań uniemożliwia oczywiście jednoznaczne określenie przebiegu granic regionalnych, można jednak zauważyć, że w świadomości społecznej mieszkańców Wielkopolski występują pewne prawidłowości dotyczące tożsamości regionalnej, takie jak:

(1) uznanie za fragment Wielkopolski wschodniej części Ziemi Lubuskiej;

(2) włączenie części województwa bydgoskiego do Wielkopolski (część Pałuk i Kujaw);

(3) zanik tendencji do odseparowywania Wielkopolski wschodniej od regionu właściwego.

TWORZENIE STEREOTYPÓW WIELKOPOLSKI

Postawa regionalistyczna zakłada występowanie związku między określoną zbiorowością a terytorium, na którym zbiorowość ta zamieszkuje i wyraża się ustosunkowaniem jednostek zarówno wobec terytorium, jak i grupy społecznej. Postawę tę charakteryzuje zespół następujących cech [Kwiatkowski 1984]:

(1) przywiązanie do własnej „ziemi";

(2) przekonanie, że ziemia ta ma pozytywnie oceniane własności, które odróżniają ją od innych terytoriów;

(3) przekonanie, że społeczność zamieszkująca tę ziemię tworzy lub stworzyła w przeszłości określone wartości, które wchodzą w skład własnej oryginalnej kultury;

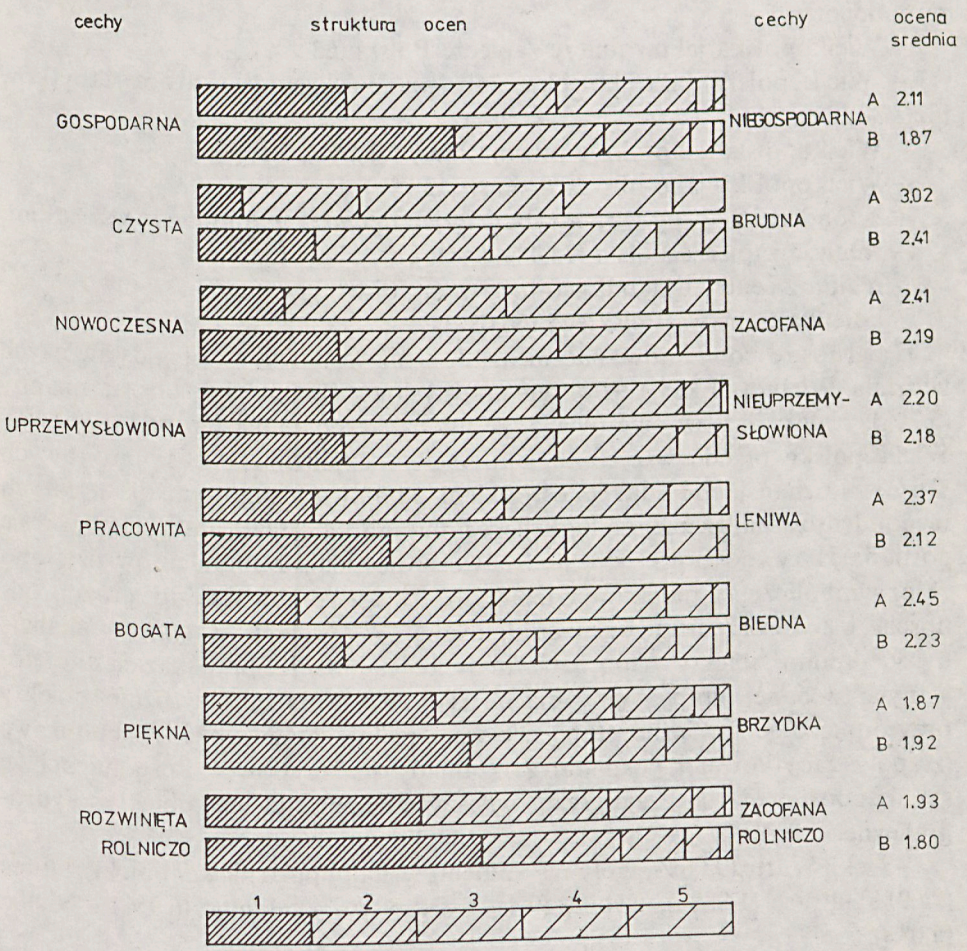
(4) poczucie identyfikacji z tą zbiorowością i jej kulturą;

(5) pragnienie, aby przywiązanie do ziemi rodzinnej, pozytywną ocenę jej walorów oraz identyfikację ze zbiorowością, której terytorium to jest przyporządkowane i z jej kulturą manifestować poprzez różnorodne działania społeczne.

Na zespół cech psychospołecznych charakterystycznych dla maeszkańców Wielkopolski zwrócił uwagę K. Kwaśniewski [1986] stwierdzając, że mentalność wielkopolska stanowi rezultat historyczno-kulturowych uwarunkowań, które sprawiły, że ludzie związani z tym regionem, bez względu na ich rzeczywiste indywidualne wady i zalety, czują się zobowiązani do akceptowania pewnego wzoru osobowego, wytworzonego w danych warunkach społeczno-gospodarczych. Jak zauważa R. Domański [1990] na wzór ten składają się m. in.: gospodarność, rozwaga, zdolność do systematycznej pracy, powściągliwość w wyrażaniu uczuć, zdolność do realistycznego i krytycznego sposobu myślenia.

Można zatem przypuszczać, że podstawowe zespoły cech zniekształcone i zabarwione wartościująco kojarzone w świadomości społecznej z Wielkopolską mogą być stereotypami. Stereotypy stanowią podstawę do tworzenia opinii o pewnych obiektach, wydarzeniach lub ludziach i są stosowane w celu umotywowania lub racjonalizacji postępowania w stosunku do tych obiektów [Belcher 1973]. Jak stwierdza J. Fishman [1956], stereotypy powstają na skutek wielokrotnie powtarzanego kojarzenia pewnych symboli z pewną kategorią zjawisk i z trudem poddają się weryfikacji w świetle faktów.

Do analizy zabarwionego wartościująco obrazu Wielkopolski w świadomości społecznej jej mieszkańców wykorzystano m. in. test zróżnicowania semantycznego [Burgess 1978]. Za pomocą tego testu określono oceny społeczne następujących przeciwstawnych własności regionu na pięciopozycyjnej skali: gospodarna (1) – niegospodarna (5), czysta (1) – brudna (5), nowoczesna (1) – zacofana (5), urzemysłowiona (1) – nieuprzemysłowiona (5), pracowita (1)

Rys. 3. Oceny wybranych cech Wielkopolski w opinii uczniów szkółpodstawowych (A) i respondentów w wieku 16 - 68 lat (B)

– leniwa (5), bogata (1) – biedna (5), piękna (1) – brzydka (5), rozwinięta rolniczo (1) – zacofana rolniczo (5). Najwyższe oceny społeczne region otrzymał w zakresie następujących cech: rozwinięty rolniczo (grupa A – 1,93; grupa B – 1,80), piękny i gospodarny (patrz rys. 2), a najniżej oceniono Wielkopolskę w zakresie czystości (grupa A – 3,02; grupa B – 2,41), przy czym cecha ta odnosiła się przede wszystkim do środowiska życia respondentów. Na złą jakość środowiska życia zwracali na ogół uwagę mieszkańcy Konina i Poznania. Oceny uczniów szkół podstawowych były zazwyczaj niższe od ocen respondentów grupy B (wyjątek stanowi ocena piękna regionu) (por. rys. 3).

Poza oceną niektórych własności Wielkopolski w badaniu ankietowym uzyskano również odpowiedzi charakteryzujące region jako całość oraz wskazujące jego obiekty symboliczne. Za najbardziej typowe cechy Wielkopolski jako całości regionu uczniowie szkół podstawowych uznali:

– Wielkopolska jako region z centrum handlowo-targowym (92,2% ogół respondentów),

– Wielkopolska jako rolnicze zaplecze Polski (63,9%),

– Wielkopolska jako kolebka Państwa Polskiego i skarbca zabytków (62,2%),

– Wielkopolska jako okręg przemysłowy (38,0%),

– Wielkopolska jako obszar nizinny (13,7%).

Respondenci z grupy B za atrybuty Wielkopolski uznali przede wszystkim:

– rolnicze zaplecze Polski (74,9% ogółu),

– region z centrum handlowo-targowym (67,0%),

– kolebka Państwa Polskiego (66,0%).

Ta grupa respondentów znacznie rzadziej niż uczniowie szkół podstawowych widziała Wielkopolskę jako okręg przemysłowy (18,3%) lub obszar nizinny (5,2%). Należy też zwrócić uwagę, że młodsi respondenci (grupa A) widzieli Wielkopolskę przede wszystkim jako region z siedzibą Międzynarodowych Targów Poznańskich i z dużym ośrodkiem handlowo-usługowym, dla starszych respondentów najważniejszą funkcją regionu jest natomiast funkcja w zakresie gospodarki żywnościowej. Na podstawie wypowiedzi respondentów ustalono zbiór symbolicznych obiektów Wielkopolski, który cechował się dużą różnorodnością i rozproszeniem wskazań (głosów). W związku z tym w analizie uwzględniono obiekty, które otrzymały co najmniej 5% wskazań ankietowanych z danej grupy. W ramach tego zbioru można wyróżnić obiekty przyrodniczo-geograficzne (np. jeziora, rzeki) oraz obiekty kulturowe (zespoły zabytkowe) i gospodarcze (zakłady przemysłowe). Respondenci ze szkół podstawowych najczęściej wskazywali następujące obiekty hydrograficzne:

– rzeki: Wartę (93,6% ogółu respondentów; najpopularniejszy obiekt), Noteć (14,9%), Prosę (14,3%), Cybinę (9,4%), Odrę (8,6%), Wełnę (6,9%) i Nielbę (5,0%);

– jeziora: Gopło (22,9%), Kierskie (15,5%), Strzeszyńskie (8,2%), Rusałka (6,6%) i Maltańskie (5,2%).

Ważnymi symbolami regionu w opinii uczniów były także zbiorowości roślinne: Wielkopolski Park Narodowy (58,8%), Puszcza Notecka (12,0%) i Dęby Rogalińskie (12,0%). Z jednostek podziału fizyczno-geograficznego najczęściej wymieniano: Pojezierze Poznańskie (15,9%), Pojezierze Gnieźnieńskie (5,8%) oraz Nizinę Wielkopolską (9,8%). Spośród obiektów architektonicznych przedstawiciele grupy A najczęściej wymieniali: zamek w Kórniku (19,5%), zespół staromiejski w Poznaniu (14,5%), osadę w Biskupinie (14,5%), Ostrów Lednicki (11,8%), katedrę w Gnieźnie (8,8%), Ostrów Tumski (7,4%), zespół parkowo-pałacowy w Rogalinie (7,0%) i zamek w Gułuchowie (6,0%). Poza tym za symbole Wielkopolski w zakresie kultury młodsi respondenci uznali także Szlak Piastowski (11,2%) i Festiwal Rockowy w Jarocinie (5,0%). Z obiektów o charakterze gospodarczym najważniejsze dla regionu były Międzynarodowe Targi Poznańskie (67,5%). Poza tym wymieniono Konińskie Zagłębie Węgla Brunatnego (6,6%), Zakłady Przemysłu Metalowego H. Cegielski (5,4%) oraz projektowaną i przygotowywaną do realizacji – w okresie prowadzonych badań – inwestycję Elaktrownię Jądrową w Klempiczu (6,2%), której fakt lokalizacji oceniano w komentarzach na ogół negatywnie.

Zbiór obiektów symbolicznych Wielkopolski określony przez respondentów grupy B jest znacznie mniejszy. Za najważniejsze obiekty o charakterze przyrodniczo-geograficznym przedstawiciele grupy B uznali:

– rzeki: Wartę (41,4%), Obrę (6,3%), Noteć (5,8%) i Prosnę(5,2%);

– jeziora: Gopło (13,6%) i Dymaczewskie (5,2%);

– zbiorowości roślinne: Wielkopolski Park Narodowy (47,1%), Puszczę Notecką (24,1%) i Dęby Rogalińskie (16,8%);

– jednostki podziału fizyczno-geograficznego: Nizinę Wielkopolską (6,8%) i Pojezierze Gnieźnieńskie (5,2%).

Spośród zabytków kultury materialnej najczęściej starsi respondenci wymieniali zamek w Kórniku (22,0%), a poza tym osadę w Biskupinie (14,1%), Ostrów Lednicki (13,1%), katedrę w Gnieźnie (12,0%), zespół parkowo-pałacowy w Rogalinie (6,8%), zamek w Gołuchowie (5,2%) oraz Szlak Piastowski (6,8%). Z obiektów o charakterze gospodarczym dominujące znaczenie miały Międzynarodowe Targi Poznańskie (41,4%) oraz tzw. Rów Poznański (6,8%) – potencjalny obszar eksploatacji węgla brunatnego. Ten ostatni symbol jako możliwa inwestycja gospodarcza Wielkopolski – podobnie jak Elektrownia Jądrowa w Klempiczu wśród młodych respondentów – był oceniany negatywnie przez przedstawicieli grupy B.

ZAKOŃCZENIE

Pełna identyfikacja granic Wielkopolski nastręcza sporo trudności. Szczególną uwagę należy zwrócić na obszary, które w świadomości respondentów zostały uznane za część Wielkopolski, a które mogą stać się obszarami konfliktów społecznych i regionalnych:

(1) część obszaru Kujaw i Pałuk w północno-wschodniej strefie granicznej regionu, która wykazywała ścisłe związki społeczno-kulturalne i gospodarcze z rdzeniem regionu do 1938 r.; obecnie związki te są na ogół słabe i mają zasięg lokalny;

(2) część Wielkopolski południowo-wschodniej, tzn. prawobrzeżny obszar Prosny, który jest na ogół uznawany za część regionu, spory lokalne między Kaliszem a Ostrowem Wielkopolskim oraz zakonserwowana i współcześnie odświeżana w świadomości starszego pokolenia prusko-rosyjska granica zaborcza stanowią jednakże czynnik utudniający integrację tej części z resztą regionu;

(3) obszar Ziemi Lubuskiej, która tylko w latach 1945 - 1950 była włączona do województwa poznańskiego; w tym wypadku zachowały się jednak pewne tradycyjne kontakty (np. rodzinne, gdyż – jak stwierdził W. Borejko [1961] – wśród osadników przybyłych w latach 1945 - 1950 do tego regionu mieszkańcy z byłego województwa poznańskiego stanowili najliczniejszą grupę – 21,3%) oraz więzi społeczno-kulturalne i gospodarcze.

Wśród kojarzonych z Wielkopolską znaczeń i wartości, największe przypisywali respondenci pięknu regionu ujawnionemu w formie przywiązywania do całego zbioru zabytków kultury (Zamek Kórnicki, Ostrów Lednicki, katedry w Gnieźnie i w Poznaniu) i zbiorowisk leśnych (Wielkopolski Park Narodowy, Puszcza Notecka) oraz gospodarności i jej poziomu (funkcje handlowe – Międzynarodowe Targi Poznańskie, funkcje strefy żywicielskiej kraju).

LITERATURA

Andrzejewski R., 1989, Problemy rozwoju Wielkopolski samorządnej. Przegląd Wielkopolski, nr 5 (11), s. 6 - 9.

Bartkowski T., 1970, Wielkopolska i środkowe Nadodrze, Warszawa.

Belcher D. M., 1973, Giving psychology away, San Francisco.

Bivand R., 1983, Towards the geography of Solidarity. Environment and Planning, ser. D, vol. 1, s. 397 - 404.

Borejko W., 1961, Stosunki ludnościowe. Województwo zielonogórskie, monografia gepgraficzno-gospodarcza, Poznań.

Burgess J. A., 1978, Image and identity. Occasional Papers in Geography. University of Hull.

Domański R., 1990, Zasady geografii społeczno-ekonomicznej, Warszawa – Poznań.

Fishman J., 1956, An examination of the process and function of social stereotyping, Journal of Social Psychology, 43, s. 27 - 64.

Kondracki J., 1965, Geografia fizyczna Polski, Warszawa.

Krygowski B., 1956, O dwóch nowych podziałach na regiony geograficzne Niziny Wielkopolsko-Kujawskiej, „Badania Fizjograficzne nad Polską Zachodnią", t. III.

Krygowski B., 1961, Geografia fizyczna Niziny Wielkopolskiej, cz. I, Geomorfologia. Poznań.

Kwaśniewski K., 1986, Mentalność wielkopolska, w: Województwo poznańskie. Zagadnienia geograficzne i społeczno-gospodarcze, red. R. Domański, S. Kozarski, Warszawa – – Poznań.

Kwiatkowski P., 1984, Ideologia regionalizmu w Polsce międzywojennej. Kultura i społeczeństwo, 4.

Lencewicz S., 1937, Polska, Warszawa.
Nowakowska E., 1980, Kształtowanie się świadomości reginalnej na Pomorzu Szczecińskim, Warszawa.
Pawłowski S., 1931, O kształtach powierzchni i podziale Wielkopolski na krainy, Badania Geograficzne, 6/7.
Rykiel Z., 1989, Niektóre problemy świadomości regionalnej, Prace Geograficzne IGiPZ PAN, nr 151, s. 93 - 105.
Topolski J., 1973, Wielkopolska poprzez wieki, Poznań.
Topolski J., 1986, Wielkopolska, Warszawa – Poznań.
Wilczyński W., 1989, Kilka uwag w sprawie przesłanek gospodarczej autonomii Wielkopolski, Przegląd Wielkopolski nr 5 (11), s. 10 - 11.
Wysocka B., 1981, Regionalizm Wielkopolski w II Rzeczypospolitej 1919 - 1939, Poznań.

REGIONALISM AND REGIONAL CONSCIOUSNESS OF INHABITANTS OF WIELKOPOLSKA

Summary

The paper aims at characterising regional consciousness of Wielkopolska on the basis of notions and stereotypes revealed by its inhabitants. The analysis was based on a questionnaire carried out in two age groups (group A – respondents up to 15 years of age; group B respondents at the age of 16 - 68).

Wielkopolska as a territorial-organisational unit has not had any permanent borders in the last two centuries, and historical borders are clearly different from borders of geographic division. Therefore identyfication of the region was carried out on the basis of indications of the respondents from the most important towns in Wielkopolska. Evaluation of features (sterotypes) of Wielkopolska and characteristics of the region as a whole with regard to its symbolic objects are presented in the paper.

The results of the analysis make it possible to state that in the social consciousness of inhabitants of Wielkopolska there are certain regularities concerning territorial identity, such as:

– recognizing eastern part of Ziemia Lubuska as a fragment of Wielkopolska,
– including a part of Kujawy and Pałuki in the north-east zone of the region,
– disappearance of separatistic tendency of the region situated on the right bank of the Prosna river in the south-eastern part of Wielkopolska.

Among the values associated with Wielkopolska respondents attached the biggest importance to the beauty of the region – the whole complex of monuments of culture (the Castle in Kórnik, Ostrów Lednicki, the Cathedrals in Gniezno and in Poznań) and of nature (Wielkopolska National Park and Notecka Forest). The respondents also pointed out thriftiness and its levels (commercial function – Poznań International Fair, functions of the food-supplying zone).